© Стефан Кунчев

Източните Родопи – непознатото царство на древни храмове, невиждани пейзажи, лешояди, изкусителни гозби и омайни истории

Съкровищница с бъдеще

Как изглежда идеалната туристическа дестинация? Малко от крайбрежните хълмове на Хърватия, малко от Италия, езерата и реките на Централна Америка. И, ако може, да няма тълпи от туристи...Това не е мечта! Всеки би могъл да се убеди дори и без да има кой знае какви финансови възможности. Източните Родопи са за онези туристи, които имат отношение към природата, към невероятното многообразие на животни и растения. Район незабравим, неземен и див, пренаселен с багрите и ароматите на местните цветя, огласен от музиката на птици и бръмбари, украсен от разхождащи се костенурки, уникални морски кончета, скали, кристали, язовири... Тук е рай за туристите, търсещи срещи с хора, чийто живот е изпъстрен с красиви планински истории, щедри на изкусителни традиционни гозби.

Ива Тодорова
снимки **Владимир Мачоков**

Меандрите на Арда

Арда е най-чистата от големите ни реки. Два пъти в годината се почиства от доброволци, много от които още ученици в местни училища. Оптимистична картина на фона на другите ни водоеми... По меандрите ѝ се организират турове с каяк, подходящи дори за деца заради спокойните води.

Не мога да плувам и изпитвам панически страх от вода. Екипирана със задължителната защитна жилетка обаче, седя в каяка и се моля Богу да не умра. Нищо подобно - след няколко опита, в които се върткам и млатя съседите с некоординирани гребла, лодката тръгва и дори ме слуша. Научавам се да паркирам. Даже на задна.

В един тур могат да се включат до 16 души. За целия маршрут по реката до село Борисловци са необходими 3-4 дни, като начинаещите започват с 15 км дневно. Реката се носи покрай

две защитени зони - Кован кая, където са гнездата на лешоядите, и Патрон кая

Там дъхът ти секва и дори забравяш да гребеш от красотата на скалите, огледално чистите води и прелитащите сиви чапли и черни щъркели. Това е едно от най-красивите места в България. Дъждосвирците напомнят, че някъде наблизо вали. Бялата стърчиопашка (на македонски по обясними причини я наричат мърдогъзица) въртка трътка над водата, а черният кълвач е истински подарък. Над скалите се рее белоопашатият мишелов, а прелитащия сокол скитник зървам само за миг – все пак

това е най-бързата птица на земята – при пикиране развива до 320 км/ч

Всяко малко островче или бряг е посипано с ясписи, ахати, опали и халцедони. Природата тук е така омайна - имам чувството, че всеки миг ще заговоря с върбите или цъфналия по камъните силивряк – рекордьор по издръжливост на суша. Виждам и елша - широколистно дърво, но с шишарки, характерни за иглолистните видове. Ето я и трепетликата, люшкаща се специфично заради плоските дръжки на листата. Едно спускане по реката от Маджарово до язовир „Ивайловград“ е почти равностойно на нагледно полувисше по орнитология и ботаника.

Местността Кован кая е по-известна. От цяла Европа пристигат туристи, за да наблюдават гнездящите в скалите лешояди. От центъра за наблюдения на птици край Маджарово се виждат реещите се красавци, но защо са толкова далече... Някой ми подава зрителна тръба, замижавам с едно око и... О! Ето ги пред мен, дори като че ли ме гледат в очите, горди и благородни, необезпокоявани и свободни, огромни митични грифони. Преди 20 години

в местността остават само 4 двойки от белоглавия лешояд

и на практика видът е обречен. Виновни са многобройните отрови срещу мишки, вълци и др.

Четирима млади студенти по ветеринарна медицина тогава забелязват колонията и решават да направят нещо за спасяването на вида. Запознавам се с двама от тях - Христо Христов и Стефан Арнаудов. „От БАН ни се присмиваха, че е невъзможно да се спаси видът, но ние бяхме млади и много романтични, за нас нямаше „не може“. Събирахме по 10 лв. на стипендия и така с 40 лв. можехме да правим по едно подхранване“, спомня си Христо. По-късно им хрумва друга идея – оставят телефоните си сред местните, за да ги викат, когато умре животно. Това е спасение за хората, които няма какво да правят с трупа на крава например. След ветеринарна проверка животните се отнасят към

площадката за подхранване на лешоядите, наричана на шега „ресторанта“

Системата работи и днес, но вече грижата е в ръцете и на

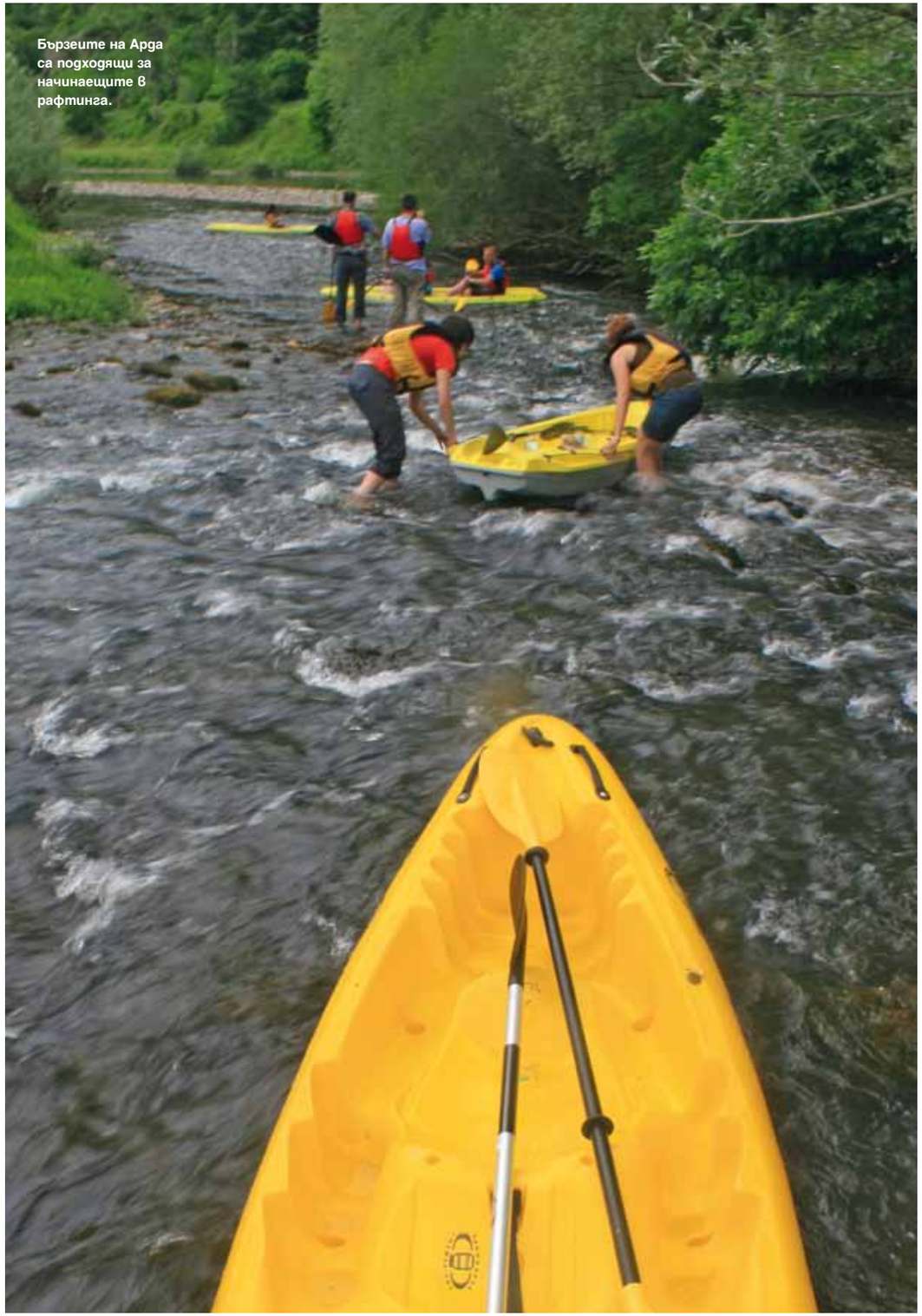

Бързеите на Арда са подходящи за начинаещите в рафтинга.

различни дружества и мнозина доброволци. „Първоначално си казах - като станат 25 двойки, преставам да се занимавам, но минаха 10 години, 20 години, аз се заселих тук, станах ветеринарен лекар и сега са може би около 60 двойки и продължаваме с подхранването. Днес ще закарам там един умрял кон, ударен от гръм.“ Христо ми прозвуча сюрреалистично, но за тези хора това е ежедневие...

Часът е 4 сутринта, насочваме се към укритието за наблюдение на лешояди

Конят е там от предния ден. Мирише. Лешоядите са изключително умни животни. Местните смятат, че могат да броят колко хора идват, колко си тръгват и колко остават скрити. Първо изчакват враните да накацат мършата, за да са сигурни, че няма опасност, после изпращат разузнавач. Той предпазливо подхожда и след първия къс месо вдига криле като диригент, който призовава оркестъра за начало. И се започва! Приждат десетки птици. Шумът от крилете им е като задъхване на огромен великан. Писъците им са мощни, някои - като мучене на крава. Кисело-сладката миризма на мърша става непоносима. Пред нас са белоглави, египетски лешояди и най-големите черни генерали – карталите, зорки и мъдри. Пирът трае около 4 часа, долитат все нови и нови,

най-гладните са първи в битките, след това има втора смяна, даже трета

Накрая от коня не остава почти нищо. Кожата му се вее като знаме над оглозгания гръбнак. Птиците се укротяват, свиват глави и почиват.

А ние мълчим - от красота, от безпощадна истина, от природа. Инстинктивно усещам, че съм част от пира, от дивото ято и от целия жив организъм Земя. Изживяване отвъд думите... Мълчим...

Наемането на гид тук е препоръчително – те са като ходещи енциклопедии по ботаника, зоология и археология. Много от пътищата са второкласни и черни, като този към крепостта Лютица. Изградена е от бял мрамор, а от кулата ѝ Източните Родопи се виждат от птичи поглед, при ясно време - дори Одрин. По пътя над нивите прелитат сиви и червеноглави овесарки.

Освен природа

Източните Родопи могат да ви покажат и впечатляващи спомени от древни времена

Сред известните са Перперикон и Татул, а сравнително по-непознати са долмените и кромлехите край Ивайловград. Долменът до с. Плевун е мегалитна гробница, изградена от големи, естествено плоски камъни. Входът е с подвижен камък, използван за врата, а зад него се крие дромосът - коридор към вътрешността, предкамера, където близките на починалия се молели и оставяли дарове. Тъй като не са останали следи от погребенията, една от версиите е, че в същинската камера са оставяли трупа за няколко дни и когато той премине в отвъдното, останките се изгаряли и погребвали. В съседно село покривната плоча на долмена се използва и до ден днешен за ритуално опяване. Сложена на два камъка, върху ѝ се полага мъртвецът, преди да бъде погребан. Такъв е турският обичай в местността.

Плевун е

идеалното място за почивка – телефоните нямат обхват, няма и интернет

„Ново тракийско злато“

Проектът „Ново тракийско злато“ работи в пет общини на Източните Родопи – Кърджали, Маджарово, Крумовград, Ивайловград и Стамболово. Една от насоките му е свързана със закупуване и пускане в природата на диви коне, крави, благородни елени и дори зубри, които преди време живеели по нашите земи. Целта е да се възродят естествените пасища, които отново да заработят като перфектни екосистеми с цялото си биоразнообразие. Част от проекта е биологичното земеделие. В местните стопанства се провеждат курсове, свързани с биоземеделските принципи и практиките на биопроизводство, отглеждане на биобилки, биорастителна защита и т.н. Фермерите се подкрепят в процеса на сертифициране. Районът е златна мина за био-производство. Малкото останали местни хора не се плашат от работа и не желаят да напускат земята си. Мнозина са спечелили пари по европейските проекти за развитие на селските райони.

Но пък има прясно сирене, страхотна баница... и домашна ракийка. Освен овцете в района се отглежда биосусам, който се превръща в местните деликатеси тахан халва, тахан с домашен мед и масленица. Не се препоръчват, ако искате да отслабнете! Маслеництата напомня баклава, но с прясно масло и сусам вместо орехи. Комбинацията тахан с мед е не само изключително вкусна и подходяща за дресинг на салати, но и много хранителна, дава се за подсилване и при ставни болки.

По ливадите край Плевун

трябва да се стъпва внимателно – там е раят на дивите орхидеи

– пчелицата, венерината пантофка и др. В Източните Родопи се наблюдават цели 16 вида. Въобще биоразнообразието е неповторимо. Срещаме холандски туристи, потресени от прежи-

Млад елен лопатар в ловното стопанство

Нито един от белоглавите лешояди не смее да се опълчи срещу черния картал.

вяванията си в района, от дъха на мащерка, лайка, бял и жълт равнец.

Единственият проблем според тях е липсата на добри пътища, знаци, указателни табели и точни карти. Това е заложено занапред в проекта „Ново тракийско злато“. Скоро

ще има и сайт с връзки между еко- и велопътеки, лодки,

места за наблюдение на диви животни. Проектът се финансира от благотворителните фондове не на българската, а – представете си! – на холандската лотария. Предвижда се също освежаване на прекрасните местни къщи.

По пътя виждам червеногърба сврачка, червеноглава сврачка, осояд – птица от семейство ястребови, която се храни предимно с оси и техните ларви. Започвам да мигам по-рядко, за да не изпусна поредното хвъркато чудо. Стигаме до стената на язовир „Студен кладенец“ – втория по големина у нас. В дните за почистване на природните паркове 100 деца са събрали оттук повече от 500 чувала боклук. Посреща ни чисто нова лодка - американски тип, която превозва туристите.

Гледката е ослепителна. Високи хълмове, равна и чиста вода, а вие сте на

разходка с лодка с удобни меки седалки и вятър в косите

С чаша шампанско човек наистина започва да се чувства като филмова звезда.

По брегoвете на язовира сутрин минават елени лопатари, за да утолят жаждата си, а на залез черните щъркели с тюркоазени шии, червени човки и крака прелитат на 10 метра от лодката, успоредно над водата.

Подслон можете да намерите в ловното стопанство наблизо, където в най-скоро време ще има и условия за къмпингуване. Строи се и кей.

Всъщност еленските лопатари се отглеждат там. В момента има около 1200, които са абсолютно свободни, без никакви заграждения и създават поколения на площ от 5572 хектара. Популацията е вече доста устойчива.

Част от лопатарите се продават за разселване и в други райони

Има идея скоро към тях да се присъедини още един елитен гост – благородният елен. Че някога той е живял тук, свидетелстват рисунки от тракийските могили. Предполага се, че е изчезнал преди няколкостотин години.

Тази есен вероятно ще се започне с 15 елена, на първо време оградени, за да бъдат предпазени от вълците. След като родят малки, ще бъдат пуснати, снабдени с джипиес, за да могат да бъдат проследявани. Докато популацията стане стабилна, вероятно ще минат 5-10 години.

Легловата база засега е доста скромна като за толкова перспективен район. Цялата територия край язовира е уникална – освен всичко останало има видри, морски орли, пеликани...

Близо до язовира е село Рабово, където можете да намерите подслон в уютната къща на Стефка и Петко. Стопанката ни посреща леко намусена – оказва се, че е ядосана на мъжа си, задето е изгорил хляба. Въпреки това

Скалите на местността Кован кая са дом на лешоядите.

питата е разкошна и вкусна. Не е замесена с брашно от жито, а от лимец,

смлян, както едно време, между воденични камъни. Когато двамата се заселват там, мястото е бунище, а сега - прекрасна къща с пристройка иглу, разкошен двор и автентична тепавица за пране на килими в двора.

Двамата започват да отглеждат лимеца, който в миналото се е ползвал само за фураж, като хоби. Той обаче е изключително устойчив на промени в температурата, твърди се, че не се влияе и от радиация, тъй като зрънцето е обвито в 4 плеви, за разлика от голата пшеница. Навремето засявали лимеца там, където трябвало да се задушат плевели.

Самото растение прочиства почвата за културите след него. Не съдържа глутен, а има в изобилие магнезий, манган и цинк, които укрепват имунната система и мускулатурата. Добивът е малък – 100-130 кг на декар, затова засега цената му е висока.

Вземам си 1 килограм, за да засея няколко зърна на балкона - интересно ми е дали ще поникне в столичния смог. Докато слушам Стефка и Петко, си давам сметка, че

всяка къща тук предлага нещо свое и различно

– дали ще е подредена като етнографски музей, запазила традициите на старите къщи, или ще те качат на кон, ще доиш... Ще те почерпят с гозби по стари семейни рецепти, като пъстърва на керемида или гьозлеме. Хората са предприемчиви, отворени и работливи експериментатори. Лафът е лек, весел, много колоритен.

Касим, или Красимир Арабаджиев, е управител на моделната биоферма в Тополовград. Известен е по цял свят с

майсторлъка да боядисва килими с билки

Обучавал е килимари дори в Китай и Америка. От пет години се занимава с биологично производство на 341 декара – лозя, мащерка, мента, други билки, пъпеши. Има 50 каракачански овце, които отглежда със сертифицирана биолюцерна. Но не обича да го наричат „патрон“ (от турски – управител). „Какъв патрон съм аз? Виж ме - в работни дрехи, плевя, торя, стрижа овцете.“ „Има ли нещо, което не умееш?“, питам Касим. „Има! Мечка да накарам да играе – ей това не го мога, но ако имам желание, ще се науча. Човек има ли желание, няма нещо, което да не може.“

Сбогуваме се. И тръгваме през Хасково за София. Някъде край пътя прелетява папуняк... Мълча. Мисля си, че този район прелива от природни съкровища и ресурси, идеални предпоставки за развитие на биоземеделие, еко- и селски туризъм. Засега това се случва в правилната посока – не с огромни хотели, които да разбият пейзажа, но фино и адекватно. Пожелавам си така да заработи цялата ни прекрасна България.

Довиждане, зелени хълмове, сладък лаф в прохлада и вкусни гозби. Довиждане, врати на къщите, които не се заключват. Чао, истинско мляко, истинско сирене, истинско вино, лимец, тахан, мед. Чао, лешояди. Чао, Източни Родопи. Ще се видим пак. Та вие сте само на 3 часа път с колата...

Повече туристическа информация за района можете да намерите на www.newthraciangold.com

Как се прави гьозлеме

Смесват се 2 ч.ч. брашно с 1 ч.л. сол, към тях постепенно се добавя 1 ч.ч. вода. Меси се до получаването на еластично тесто. Оставя се да престои около 30 мин. След това се разделя на 8 малки топки и всяка се разточва на много тънка кора. Върху едната половина се поставя плънка от овче сирене, а с другата се покрива и притиска по краищата. Пече се на сач или на средно затоплен тиган без мазнина и после се намазва с масло.
Плънката може да е и друга – картофи или месо.